

professional tasks. Its components are: knowledge of the principles of work of the social pedagogue with large families; knowledge of legal documents on social protection, social services, support and assistance to large families; knowledge of the nature, types, causes, the basic problems of large families; knowledge of technologies, forms and methods of working with large families. In this way, socio-pedagogical assistance and support of many-children families should be based on a thorough knowledge of the specifics these categories of families. Problems which characterize modern large family cause the need for its timely assistance from the state and society. Proceeding from the above, the social pedagogue who works with large families is a coordinator of the totality of social and educational support that should promote positive changes and establishing normal life of a large family by all possible means.

Key words: *many-children (large) family, content, principles, functions, directions of work of the social pedagogue with large families.*

УДК37.013

Т. Г. Веретенко

Київський університет імені Бориса Грінченка

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У статті розкрито різні підходи до професійної підготовки працівників соціальної сфери у вищих навчальних закладах: функціональний, рольовий, компетентнісний. Наголошено на спрямованості освітнього процесу на формування та розвиток загальних і фахових компетентностей. Підкреслено універсальний характер загальних компетентностей, яких студент набуває в процесі виконання певної освітньої програми, та залежності фахових компетентностей від предметної галузі й визначення профілю освітньої програми та кваліфікацію випускника.

Ключові слова: *професійної підготовки, функціональний, рольовий, компетентнісний підходи, загальні, фахові компетентності.*

Постановка проблеми. Складна ситуація в Україні характеризується розширенням кола об'єктів соціальної роботи, що потребує реформи системи надання соціальних послуг, розробки механізмів соціального замовлення, переосмислення ролі державних соціальних служб та неурядових організацій у здійсненні соціальної роботи. Перед сучасними фахівцями соціальної сфери постають нові соціальні проблеми, які потребують кваліфікованого професійного вирішення. З огляду на це, підготовка висококваліфікованих фахівців соціальної сфери, готових працювати в нових умовах, реагувати на нові суспільні виклики, професійно надавати соціальні послуги є першочерговим завданням сучасної вищої школи. ВНЗ України повинні забезпечити якісну підготовку соціальних працівників у галузі соціального забезпечення, соціальної профілактики, медико-соціальної реабілітації, соціальної реклами, промисловості (розвиток соціально відповідального бізнесу та корпоративного волонтерства), адвокатури та захисту уразливих категорій населення, громадської експертизи, консультативної практики та роботи з особами й сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах. Особлива увага зосереджена на вивченні дисциплін, які сприяють набуттю

знань, умінь і навичок щодо здійснення: адвокаційної діяльності, лобювання та представлення інтересів незахищених верств населення, осіб і сімей, які перебувають у складних життєвих ситуаціях, організації та проведення громадських слухань, оцінки потреб територіальних громад та їх активізації; профілактичної діяльності; дисциплін, пов'язаних із діагностичною, консультативною, корекційною, соціально-просвітницькою, профілактичною, соціально-реабілітаційною діяльністю.

Мета статті – проаналізувати сучасні підходи до підготовки працівників соціальної сфери. Відповідно до завдань підготовки працівників соціальної сфери ВНЗ створюють програми підготовки, використовуючи різні підходи. Таких підходів у практиці роботи вищих шкіл визначено декілька. Згідно функціоналу соціального педагога та соціального працівника у практичній діяльності використовувався функціональний підхід підготовки фахівців.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз наукових праць О. Безпалько, А. Капської, Л. Міщик, В. Поліщук, Г. Першкодозволяє виділити такі функції: діагностичну (вивчення та оцінювання особливостей діяльності особистості, мікроколективу, шкільного колективу, неформальних молодіжних об'єднань; спрямованість впливу мікросередовища, особливостей сім'ї та сімейного виховання, позитивних сил у громаді та джерел негативного впливу на особистість); консультативну (надання порад, рекомендацій учням, батькам, іншим особам, які звертаються за допомогою); організаторську (забезпечення змістовного дозвілля дітей та їх сімей у соціальному середовищі, залучення сім'ї та представників громадських організацій до соціально-педагогічного процесу); захисну (забезпечення дотримання норм охорони та захисту прав особистості представлення інтересів дітей і підлітків у різноманітних інстанціях (службі у справах дітей, міліції, суді); прогностичну (прогнозування на основі спостережень і наукових досліджень динаміки розвитку негативних та позитивних аспектів соціальної ситуації, що впливає на особистість чи групу); профілактичну (переконання особистості в доцільності дотримання певних норм і правил поведінки стосовно здоров'я та здорового способу життя); координаційно-посередницьку (налагодження взаємодії між різними соціальними інституціями територіальної громади з метою спільного подолання проблем соціального становлення та розвитку особистості); соціально-терапевтичну (спрямовану на вчасне подолання проблем і кризових ситуацій). Кожна з цих функцій визначає конкретний напрям роботи фахівця соціальної сфери та забезпечується вивченням визначених навчальних дисциплін програми підготовки.

Розглядаючи соціально-педагогічну роботу, вивчаючи взаємодію соціального працівника та клієнта, зарубіжний дослідник М. Сіпорін стверджує, що вона завжди має функціонально-рольовий характер, клієнт розраховує отримати компетентну допомогу від спеціаліста відповідно до

тих функцій, які притаманні фахівцям даної професії. Функціональні ролі автор визначає на основі інтуїтивного бачення функцій соціального працівника та виділяє такі ролі, як соціальний батько, соціальний реформатор, гід, соціальний планувальник, захисник, посередник, адвокат, гуру, терапевт, цілитель, консультант, арбітр, координатор та інші [6].

Зарубіжні дослідники М. Пітерсон та Райан ще у 1971 році визначили та охарактеризували 12 основних ролей соціального працівника, зокрема: встановлювач контактів, брокер, адвокат (захисник), оцінювач, мобілізатор, вчитель, коректор поведінки, консультант, проєктант, менеджер інформації, адміністратор, практик (опікун).

Виклад основного матеріалу. У сучасній практиці наукових досліджень більшість науковців пов'язують професійні ролі з професійними функціями соціального педагога (соціального робітника); з соціальною позицією фахівця. Рольова структура взаємодії у соціально-педагогічній роботі будується, в основному, на основі функціональних ролей, оскільки характер взаємодії визначається тими функціями, які виконують соціальні педагоги в системі суспільного розподілу праці, їх місцем у соціальній структурі суспільства. Аналіз досліджень вітчизняних і зарубіжних учених дозволив виділити п'ять основних функціональних ролей соціального педагога, пов'язаних із професійними функціями: адвокат (соціальний педагог виступає як повноправний і компетентний представник клієнта, від імені якого він включається в боротьбу за зміну існуючих нормативних актів або наявної практики; посередник, брокер, медіатор (виступає в якості координатора зусиль клієнта та діяльності різних спеціалістів або організацій, джерела інформації щодо існуючих соціальних ресурсів; учитель, наставник (надає певні знання й уміння, необхідні для конкретної життєвої ситуації; «людина, яка відкриває нові можливості» («enabler») (забезпечує емоційну та інтелектуальну підтримку, заохочує обговорення та вивчення проблеми, рефлексію та самопізнання клієнта); терапевт, консультант, тренер (виступає в ролі практичного психолога й допомагає людині вирішити проблему через зміну окремих елементів її поведінки, розвиток і зміну ціннісних установок, корекцію сприйняття реальності: себе, інших людей, ситуації).

Спираючись на роботи зарубіжних колег, дослідник І. Зимня виділяє 13 професійних ролей, зміст яких також описує через професійні функції соціального педагога: спеціаліст, який визначає клієнтів (OutreachWorker) – визначає людей, групи людей, які опинилися у СЖО; брокер (Broker) – направляє людей, групи людей в існуючі служби; посередник, буфер (Mediation) – знаходиться між конфліктуєчими сторонами; адвокат, захисник (Advocate) – захищає права людей, які потребують соціально-педагогічної допомоги; оцінювач (Evaluator) – збирає інформацію, оцінює проблеми людей; мобілізатор (Mobilizer) – організовує дії людей для вирішення проблем; учитель (Teacher) – передає інформацію та знання;

коректор поведінки (BehaviorChange) – вносить зміни в поведінкові стереотипи, навички та сприйняття людей; консультант (Consultant) – надає допомогу іншим соціальним педагогам; проєктант (CommunityPlanner) – допомагає в плануванні, розробці й реалізації різних програм; менеджер інформації (DataManager) – збирає, класифікує та аналізує отриману інформацію від клієнта; адміністратор (Administrator) – забезпечує конкретну, постійну допомогу окремій особі чи закладу [2].

На думку В. Бочарової, Г. Вороніної, М. Гур'янової, П. Шептенко у своїй професійній роботі соціальний педагог виконує одразу декілька ролей, які також ґрунтуються на функціях і сформованих особистісних якостях соціального педагога. Такими ролями є: посередник (сполучна ланка між дітьми й дорослими, між сім'єю та державними службами, організаціями й установами, покликаними піклуватися про духовне, фізичне та психічне здоров'я населення); адвокат (захисник інтересів, законних прав людини, її сім'ї, різних категорій населення); психотерапевт і наставник сім'ї, дітей, оточуючих їх людей («веде» сім'ю, піклуючись про її здоров'я, непорушність моральних, загальнолюдських цінностей, своєчасному вирішенні виникаючих проблем); конфліктолог (допомагає запобігати й вирішувати конфліктні ситуації своїх клієнтів); аніматор (спонукає людину до дії, сприяючи відновленню взаємовигідного взаємодії між особистістю та суспільством); експерт у постановці соціального діагнозу й визначенні методів компетентного втручання, соціальної роботи з конкретним клієнтом; громадський діяч (підтримує, розвиває та очолює соціальні ініціативи громадян, спрямовані на оздоровлення навколишнього середовища).

Виходячи з ідей родинноцентризму, І. Трубавіна визначила та охарактеризувала такі ролі соціального педагога в роботі з неблагополучними сім'ями: адвокат (захист і представлення прав сім'ї); експерт (вивчення проблем сім'ї, їх причини й наслідки); посередник (вирішення проблем на основі пошуку ресурсів для реалізації сім'єю своїх прав); помічник (вирішення проблем через організацію навчання їхньому вирішенню); соціальний терапевт (підтримка в подоланні поточних труднощів); конфліктолог (попередження, допомога у вирішенні та запобігання конфліктів); організатор індивідуального та групового соціального виховання (формування позитивного мікросередовища навколо сім'ї); громадський діяч (підтримка соціальних ініціатив родини) [5, 149]. О. Белоліпцева стверджує, що соціальний педагог у соціально-педагогічній роботі виконує одразу декілька професійних ролей, які формуються у процесі фахової підготовки, виділяє та конкретизує специфічні професійні ролі соціального педагога в роботі із сім'ями у СЖО, а саме: консультант, сімейний медіатор (захисник, адвокат), аніматор, працівник з превенції, валеолог, посередник, організатор моніторингу, соціальний промоутер [1, 7].

Компетентнісний підхід сучасні науковці розглядають як основу нової

парадигми освіти та індикатор створення єдиного Європейського простору. В Україні нормативне підґрунтя впровадження компетентнісного підходу закладено в Національній доктрині розвитку освіти, наказі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про затвердження плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та інтеграції в європейське та світове освітнє співтовариство» та інших програмах і розпорядженнях.

Компетентнісний підхід зумовлений переходом світової спільноти до інформаційного суспільства, де пріоритетним вважається не просте накопичення майбутніми фахівцями знань, умінь і навичок, а володіння навичками пошуку інформації, здатності до самоосвіти протягом навчання та професійної діяльності; необхідністю бути конкурентоспроможними, що вимагає від вищої школи надання майбутнім фахівцям елементарних можливостей інтегруватися в різні соціуми, активно діяти, само вдосконалюватися [4, 27–30]. Даний підхід до професійної підготовки фахівців соціальної сфери означає переорієнтацію з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі. Під поняттям «компетентнісний підхід» розуміється спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток загальних та фахових компетентностей. Загальні компетентності мають універсальний характер, яких студент набуває в процесі виконання певної освітньої програми. До таких компетентностей викладачі кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка відносять: здатність до аналізу й синтезу; здатність до рефлексії соціально-педагогічної діяльності; володіння державною діловою мовою; володіння іноземною мовою; уміння застосовувати ІКТ-технології; здатність до професійного самовдосконалення, оволодіння новими знаннями та методами професійної діяльності на основі використання сучасних інформаційних технологій; здатність здійснювати ефективну комунікацію; здатність до лідерства й командної роботи; здатність до генерації нових ідей.

Фахові компетентності залежать від предметної області та визначають профіль освітньої програми та кваліфікацію випускника – соціального педагога/ соціального працівника.

Розробляючи робочі програми навчальних дисциплін викладачі кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи виділяють компетентності, що будуть сформовані протягом вивчення навчальної дисципліни. Так, вивчення дисципліни науково-дослідницька діяльність соціального педагога сприятиме формуванню таких компетентностей: **професійно-базові**: *деонтологічна* (готовність до абсолютного дотримання моральних норм та етичних принципів у соціально-педагогічній діяльності); *діагностична* (уміння оцінити критичні стани й ризики, які можуть виникати у клієнтів і надати відповідну допомогу. Уміння визначати й оцінювати актуальні соціальні проблеми, прогнозувати наступні зміни та впливи на соціальні об'єкти, визначати шляхи подолання проблем. Уміти організувати

й координувати партнерство та взаємодію з іншими соціальними інституціями, громадськими організаціями, залучення їх для проведення оцінки потреб особи та сім'ї. Готовність здійснювати моніторинг і оцінку ефективності окремих втручань і програм. Уміння готувати рекомендації для прийняття управлінських рішень і соціального проектування в умовах, коли дослідницьке завдання важко піддається формалізації); *технологічна* (готовність до розроблення та реалізації соціальних технологій з урахування специфіки регіону, динаміки часу та особливостей ситуації. Здатність здійснювати ефективний моніторинг та оцінку впровадження технологій); *правозахисна* (уміння аналізувати характер і зміст законодавчих актів та інших нормативних документів, що регулюють правові відносини в різних соціальних сферах. Здатність до захисту, допомоги, підтримки прав та інтересів різних соціальних груп. Здатність до правового захисту та представництво інтересів клієнтів. Здатність до узгодження правової та матеріально-економічної бази соціального захисту населення. Уміння оцінювати проекти нормативно-правових актів, соціальні проекти та програми на предмет їх відповідності законним інтересам громадян і надавати висновок про доцільність та допустимість їх реалізації);

професійно-спеціальні: *розуміння основ соціальної політики* (розуміння соціальних проблем, соціальної структури та процесів на рівні суспільства та громади. Здатність використовувати знання в галузі соціальної політики, актуальних соціальних проблем і підходів у організації надання допомоги отримувачам послуг. Готовність до здійснення підготовки аналітичних, дослідницьких робіт у галузі соціальної політики); *розуміння економічних основ соціальної роботи* (уміння організовувати економічну діяльність соціальних установ і здійснювати економічний та фінансовий аналіз діяльності соціальних установ. Уміння планувати та впроваджувати програми допомоги клієнтам, включаючи кризове втручання й направлення до закладів, які надають фінансову та юридичну допомогу, помешкання, медичне лікування та інші послуги. Готовність до здійснення на підприємствах, в установах, організаціях, незалежно від форми власності перевірки правильності заповнення й видачі документів, пов'язаних із нарахуванням і виплатою доходів і майновим станом, що враховується під час визначення права на отримання державної соціальної допомоги та обчислення її розміру); *володіння методикою соціологічного дослідження та методами статистики* (оперування основними методами та техніками соціологічних досліджень, методами статистики; розуміння суспільних пріоритетів, соціальних процесів і суспільних відносин; здатність до проектування соціологічних досліджень, аналізу й інтерпретації їх результатів, використання у практичній діяльності); *розуміння соціально-психологічних особливостей різних категорій отримувачів послуг* (уміння вибудовувати й підтримувати робочі стосунки з отримувачем послуг,

оцінювати, розуміти й інтерпретувати поведінку. Здатність використовувати широкий спектр прийомів і засобів розв'язання соціально-психологічних проблем отримувачів послуг, їх варіативність у застосуванні державними, громадськими, приватними установами та організаціями соціальної сфери. Уміння провести інтерв'ю із клієнтом, здійснювати оцінку потреб клієнтів, скласти індивідуальний план і впроваджувати його разом з отримувачем послуг з урахуванням його соціально-психологічних особливостей. Здатність допомогти клієнтам розвинути необхідні вміння й навички, а також забезпечення доступу до відповідних ресурсів і служб, необхідних для подолання складних життєвих обставин); *здатність до створення здоров'язберігаючого простору* (здатність до формування здоров'язберігаючої поведінки в отримувачів послуг. Здатність до створення здоров'язберігаючого простору під час професійної діяльності. Готовність до впровадження діяльності зі збереження та зміцнення громадського здоров'я, уміння створювати відповідні умови); *уміння планувати та здійснювати професійний саморозвиток і вдосконалення* (здатність навчатися протягом життя, підвищувати професійну компетентність, планувати та здійснювати професійний саморозвиток, самопізнання, самовизначення, самоорганізацію; планувати програму професійного самовдосконалення); *уміння здійснювати адвокаційну діяльність і менторську підтримку* (уміння здійснювати адвокаційну діяльність та менторську підтримку, формувати підтримуючу мережу клієнта. Здатність виконувати супервізорські функції в соціальній роботі (освітню, підтримуючу, контрольну): інформувати, роз'яснювати, спрямовувати колег, допомагати їм знайти необхідне рішення, радити, пропонувати нові методики й технології; надавати особистісну підтримку колегам, через зняття або пом'якшення напруження від роботи, пошук додаткових джерел підтримки життєвого тону фахівця); *уміння здійснювати соціальну терапію* (володіння основними терапевтичними та практичними методами надання першої психологічної допомоги особі чи групі осіб у вирішенні певних емоційних проблем, розвитку соціальних навичок подолання стресу, зміні ціннісних орієнтацій, спрямуванні асоціальних орієнтацій у конструктивне русло. Володіння терапевтичними загальними й конкретними технологіями соціальної терапії (трудова терапія, терапія самовиховання, арттерапія, ігрова терапія тощо). Уміння працювати в команді із психотерапевтом); *уміння розробляти впроваджувати інноваційні форми та методи соціальної роботи* (знання інноваційних форм і методів соціальної роботи з різними групами отримувачів послуг. Здатність адаптувати інноваційні форми й методи роботи до сучасних реалій).

Висновок. Формування визначених загальних і фахових компетентностей забезпечить якісну професійну підготовку фахівців соціальної сфери, готових працювати в нових умовах, реагувати на нові суспільні виклики, професійно надавати соціальні послуги сім'ям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белоліпцева О. В. Підготовка соціальних педагогів до роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / О. В. Белоліпцева. – Х., 2013. – 20 с.
2. Зимняя И. А. Профессиональные роли и функции социального работника (общие проблемы подготовки специалиста) / И. А. Зимняя // Российский журнал социальной работы. – 1995. – № 1. – С. 78–82.
3. Сидоров В. Н. Профессиональная деятельность социального работника: ролевой подход / В. Н. Сидоров. – Винница : «Глобус-пресс», 2006. – 408 с.
4. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : монографія / Ю. М. Рашкевич. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2014. – 168 с.
5. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика : монографія / В. Н. Сидоров. – Харків : Нове слово, 2007. – 395 с.
6. Siporin M. Introduction to Social Work Practice / M. Siporin. – N.Y. : Macmillan Publishing, 1975. – 230 p.

РЕЗЮМЕ

Веретенко Т. Г. Современные подходы к качественной подготовке будущих работников социальной сферы.

В статье определены различные подходы к профессиональной подготовке работников социальной сферы в высших учебных заведениях: функциональный, ролевой, компетентностный. Отмечена направленность образовательного процесса на формирование и развитие общих и профессиональных компетентностей. Подчеркивается универсальный характер общих компетентностей, которыми студент овладевает в процессе выполнения определенной образовательной программы, и зависимости профессиональных компетентностей от предметной области, профиля образовательной программы и квалификацию выпускника.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, функциональный, ролевой, компетентностный подходы, общие, профессиональные компетентности.

SUMMARY

Veretenko T. Modern approaches to quality training of future social workers.

The article deals with different approaches to training social workers in higher education: functional, role, competence. It is emphasized the orientation of educational process on the formation and development of general and professional competencies. General competence are universal, which the student acquires in the course of a particular educational program, professional competence depending on the subject area and determine the profile of the educational program and graduate qualifications. Analysis of the native and foreign research allowed scientists to identify five major functional roles of social pedagogy associated with professional features: lawyer (social teacher acts as a full and competent representative of the client on whose behalf he is involved in the struggle for change in existing regulations or existing practices, intermediary, broker, mediator (acting as coordinator of the efforts of the client and of the various professionals or organizations, sources of information on existing social resources, teacher, mentor (provides certain knowledge and skills needed for a particular life situation, "the person who opens new possibilities" ("enabler") (providing emotional and intellectual support, encourage discussion and study of the problem, reflection and self-client); therapist, consultant, coach (acts as a psychologist and helps the person to solve the problem through changing some elements of his behavior, development and change of attitudes, correction perception of reality:

ourselves, other people, situations.

Modern scientists view competence approach as the basis for a new paradigm of education and the creation of a single European Indicator of space. In Ukraine, normative basis of the introduction of competence approach laid down in the National Doctrine of Education, Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine "On Approval of the Plan of Action for the quality of higher education in Ukraine and integration into the European and also global education community" and other programs and directives .

Competence approach caused the international community transition to an information society, where the priority is not considered a mere accumulation of future specialist knowledge and skills, and ownership information search skills, ability to self for training and professional activities; the need to be competitive, requiring higher schools providing future professionals to integrate basic features in different societies, to act, to cultivate. This approach to professional training of social reorientation means the outcome of the process of education in terms of activity.

Key words: *training of social workers, functional, role, competence approaches, general competence, professional competence.*